

5. Gromyko Yu.V. *Metapredmet "Problema"* / Yu. V. Gromyko. - M.: Instituti in artem Paideya, 1998. - 382 p. (otinish bergen kun: 09.09.2018).
6. *Metasubject adventu in educationem: ex theoria ad usu. Collectio materia. Internationalis Scientific et Practica Colloquium in October 27, 2015* (otinish bergen kun: 11.10.2018)
7. Khutorskoy, A.V. *Metasubject adventu in disciplina: A scientifica et applicando dux* / A.V. Khutorskoy. - M.: Eidos; Libellorum Domus Institutum Humanae Educationis, 2012. - 73 p. (otinish bergen kun: 30.10.2019).
8. Arshansky, E.Ya. *Metametodic accedere: necessitatibus, occasiones et spes integrationem subiectum modos* / E. Ya. Arshansky / *Khimiya: prablemyvykladannya*. – 2009. – № 11. - Pp. 14-23. (otinish bergen kun: 22.12.2019).
9. Petunin O.V. *Metasubject artes scholárum* / *Narodnoe obrazovanie*. - 2012. - № 7. - Pp. 164-170. (otinish bergen kun: 17.04.2020)
10. Kvitova, L.F. *Modos bibendum diagnostics de metasubject consequitur. [Text] // Elementary school: plus ante et post*. - 2010.- №2.- P. 6. (otinish bergen kun: 05.04.2020).
11. Andrianova G.A. *difficultas doctores in ducatum lectiones in secundum exigentias Foederati Statu Donec Vexillum. [Electronic resource] / / Acta Institutum Humanae Educationis*. - 2016. - No. 2. http://eidos-institute.ru/journal/2016/200/-e_nadzag: Institutum Humanae Educationis, e-mail: vestnik@eidos-institute.ru. (accessed: 06.04.2020).
12. *Metasubject adventu in doctrina scholárum: Applicando pro commendatione magistri secundarium scholis / Auctor-comp. Galyan S. V.-Surgut: RIO SurGPU, 2014. - p. (Accessed 06.04.2020).*
13. Popova O.A. *Verborum lectionem, ut a meta-re ex executionem ratio-actio adventu. 82 p. Metasubject adventu in educationem: Russian lingua in scholae et universitatis doctrina de variis rebus: de materia, II Omnes-Russian Scientiarum et Practica Colloquium, Moscoviae, january 18, 2019 / primum sic proceditur. O. E. Drozdova, M. I. Shapovalov. - Moscow: MPSU, 2019. - 300 p. (Accessed: 19.10.2020).*
14. *Russian. 9 classis: artem / S. I. Lvova, V.V. Lviv. - M.: Mnemosyne, 2016. - 208 p. (Accessed 12.05.2020).*

МРНТИ 14.01

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-5496.32>

М.С. Карақұлова¹, М.Ж. Сұлтанбек², А.С. Тазабекова¹

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

² Қ.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТОЛЕРАНТТЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ДАМУЫНДАҒЫ ӘДІСНАМАЛЫҚ ТҰҒЫРЛАРЫ

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының толерантты қарым-қатынасын дамытудың теориялық талдаулары, әдіснамалық тұғырлары баяндалады. «Толерантты қарым-қатынас» түсінігі бірнеше топқа жіктеледі. Олар: субъективті-субъективті; қарым-қатынас құндылықтары, субъектілердің жеке тәжірибесі; диалогтық іс-әрекет ретінде ұйымдастыру көзқарасындағы тәрбиелік әсер ету субъектілері деп талданады. Бастауыш сынып оқушыларының толерантты қарым-қатынасын дамытудың әдіснамалық тұғырлары басшылыққа алынады. Олар: аксиологиялық тұғыр, синергетикалық тұғыр, әлеуметтік орта тұғыры, диалогтық тұғырларының сипаттамасы беріледі. Толерантты қарым-қатынасты дамытудың функционалдық құрылымы ретінде «тану», «түсіну», «қабылдау» әрекеттеріне талдау жасалады.

Қалыптастыру эксперименті бойынша «Бастауыш мектеп жасындағы балаларда толеранттылық мәдениетін тәрбиелеу» (1-4 сынып) бағдарламасының мазмұны баяндалады. Бастауыш сынып оқушыларында толерантты қарым-қатынасты дамыту моделін құруға ережелер ұсынылады.

Түйін сөздер: толеранттылық, толерантты қарым-қатынас, қарым-қатынас құндылықтары диалогтық іс-әрекет, аксиологиялық тұғыр, синергетикалық тұғыр, әлеуметтік орта тұғыры, диалогтық тұғыр, тану, түсіну, қабылдау.

Каракулова М.С.¹, Султанбек М.Ж.², Тазабекова А.С.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

²Международный казахско-турецкий университет Ходжи Ахмеда Ясави

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ ТОЛЕРАНТНОГО ОТНОШЕНИЯ УЧАЩИХСЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация

В статье излагаются теоретический анализ, методологические подходы к развитию толерантного отношения младших школьников. Понятие «толерантное отношение» классифицируется на несколько групп. Они анализируются как: субъективно-субъективные; ценности общения, личный опыт субъектов; субъекты воспитательного воздействия в организационном подходе как диалогическая деятельность. Руководствуются методологическими принципами развития толерантного отношения младших школьников. Это: аксиологический подход, синергетический подход, средовой подход, диалогический подход. Анализируются действия «признание», «понимание», «восприятие» как функциональная структура развития толерантного отношения.

Изложено содержание программы «Воспитание культуры толерантности у детей младшего школьного возраста» (1-4 класс) по формирующему эксперименту. Предлагаются правила построения модели развития толерантного отношения у младших школьников.

Ключевые слова: ценности толерантности, толерантного общения, общения диалогическая деятельность аксиологический подход, синергетический подход, подход социальной среды, диалогический подход, признание, понимание, восприятие.

Karakulova M.S.¹, Sultanbek M.Zh.², Tazabekova A.S.¹

¹*Kazakh national pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan*

²*Khoja Akhmet Yassawi International KazakhTurkish University Kazakhstan, Turkestan*

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF TOLERANT ATTITUDE OF STUDENTS IN PRIMARY SCHOOL

Abstract

The article presents a theoretical analysis and methodological approaches to the development of tolerant attitude of primary school children. The concept of «tolerant attitude» is classified into several groups. They are analyzed as: subjective-subjective; values of communication, personal experience of subjects; subjects of educational influence in the organizational approach as Dialogic activity. They are guided by the methodological principles of developing a tolerant attitude of younger students. These are: axiological approach, synergetic approach, social environment approach, Dialogic approach. The article analyzes the actions «recognition», «understanding», «perception» as a functional structure for the development of a tolerant attitude.

The content of the program «Education of a culture of tolerance in children of primary school age» (grades 1-4) on the formative experiment is described. The rules for building a model of development of tolerant attitude in primary school children are proposed.

Keyword: values of tolerance, tolerant communication, communication Dialogic activity axiological approach, synergetic approach, social environment approach, Dialogic approach, recognition, understanding, perception.

Кіріспе. Қазіргі қоғам өскелең ұрпақты толеранттылыққа тәрбиелеу мәселесіне қатты алаңдайды. Бүгінгі таңда педагогика ғылымында осы сапаны тиімді тәрбиелеудің шарттары мен құралдарын іздестіру белсенді түрде жүзеге асырылуда, балалар мен жасөспірімдерде толеранттылықты тәрбиелеу үдерісінің

ерекшеліктері және оны ұйымдастыратын мұғалімнің құзыреттілік деңгейіне қойылатын талаптар анықталды.

«Қазақстан–2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында: «Біз **бірлік пен татулық құндылықтарын** қоғамның іргетасына, **қазақстандық ерекше толеранттылықтың** негізіне айналдырдық. Біз осы құндылықтарды **қазақстандықтардың әрбір болашақ буынына** аялай ұсынуымыз керек» деп көрсетеді [1]. Осы орайда Елбасымыздың Жолдауындағы толеранттылықты құндылық деп тануы, сондай-ақ оны болашақ буыны болып саналатын бастауыш білім беруден негізге алудың қажеттігін атайды.

«Толеранттылық» терминінің мағынасы және оның қазіргі заманғы осы ұғымның «Әртүрлі жағдайдағы үйлесімділіктің жетістіктері» деп түсіндірілуі Париждегі Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясында жарияланған болатын. 1995 жылы 16 қарашада ЮНЕСКО-ның Бас конференциясында салтанатты түрде қабылданған «**Declaration of principles on tolerance**» негіздеріне сүйеніп, «Tolerance on principles Declaration of principles» құжаты ағылшын тілінен орыс тіліне аударылып, бастапқыда «Төзімділік принциптерінің декларациясы» ретінде тіркелді, кейіннен «**Толеранттылық қағидаттарының Декларациясы**» атауымен ауыстырылды. «Толеранттылық» ұғымының анықтамасы бүкіл Еуроодақ үшін «Толеранттылық принциптерінің Декларациясы» негізіндегі «Толерантты сана ұстанымдарын қалыптастыру» бағдарламасында берілген. Олар:

– азаматтық қоғамның құндылығы мен әлеуметтік нормасы, азаматтық қоғамның барлық *жеке тұлғаларының әртүрлі болу* құқығында көрініс табады;

– әртүрлі әлеуметтік топтар арасында *тұрақты үйлесімділік пен сындарлы өзара іс-қимылды* қамтамасыз етеді;

– әртүрлі әлемдік мәдениеттердің, өркениеттер мен халықтардың әртүрлілігіне *құрмет* көрсетеді;

– сыртқы келбеті, тілі, наным, әдет-ғұрпы мен наным бойынша ерекшеленетін *адамдарды түсінуге және олармен ынтымақтастыққа дайын* болады;

– тиімді *мәдениетаралық өзара іс-қимыл дағдылары* болады [2].

Аталмыш декларациядағы «Толерантты сана ұстанымдарын қалыптастыру» бағдарламасында негізгі талаптардың бірі – балаларда толеранттылықты *жеке маңызды құндылық* ретінде тәрбиелеу, ал мұғалімнен осы құндылықтың адам мен қоғам өміріндегі рөлін, толеранттылық пен *жеке мінез-құлқыны тәрбиелеу* үдерісі үшін оны сәтті ұйымдастырудың негізгі шарттарының бірі ретінде жауапкершілікпен қарау.

Бүгінгі таңда «толеранттылық» ұғымы біздің елімізде «*бірлік*», «*бірегейлік*», «*біртектілік*», «*татулық*», «*сенім*» «*төзімділік*» мазмұнында «*Мәңгілік Ел*» жалпыұлттық бағдарламасының міндеттерін жүзеге асырумен қамтамасыздандырылады. Ендеше, білім беру жүйесінің білімнің негізі болып саналатын бастауыш білім сатысында бұл категориялар тәрбиенің құрамдас күші ретінде ұйымдастырылу қажеттігі туындайды. Дегенмен толеранттылық категорияларының қызметі қарым-қатынас жағдайындағы әрекеттердің орындалуын міндеттейді. Себебі, толерантты болу – жақсы қарым-қатынастың қалыптасуы болмақ. Біз, осы орайда «**толерантты қарым-қатынас**» ғылыми тіркесіне түсінік беруді жөн санаймыз.

Толерантты қарым-қатынас барысында оқушылар арасында өзара тану, өзара әсер етуге мүмкіндік беретін шығармашылық үдеріс дамиды.

Бастауыш сынып мұғалімі оқушының жеке басын түсінуге, оның танымдық қабілеттерін белсендендіруге, шындықты эмоционалды және құндылықты қабылдауын дамытуға, ал бастауыш сынып оқушысы өзінің жеке басын тануға тырысады және жеке тұлға ретінде өзіне рефлексивті кеңістік аясында қалыптасуына мүмкіндік алады.

Бастауыш білім берудегі оқушылардың құрбыларына деген толерантты қарым-қатынасын дамытуда бізге негізгі құрылымдық компоненттері ретінде: *диалогтық қатынастар, жеке позициялар, белсенді бірлескен қызмет, құндылық-семантикалық деңгейдегі ақпараттық байланыс* (әлеуметтік желі, т.б.) болады. Білім беру жағдайындағы әлеуметтік-педагогикалық қатынастардың шешуші әсері, тұтастай алғанда, толерантты қарым-қатынас бұл – өзара әрекеттесудің негізі.

«Толеранттылық» терминін ғылыми тезаурусқа француз философы Антуан Л.К. Дестюд де Траси енгізген [3]. Осы уақытқа дейін Батыс әлеуметтануы мен саясаттануында толеранттылық плюрализм, әлеуметтік еркіндік және адам құқықтары ұғымдарымен тығыз байланысты негізгі демократиялық қағидаттардың бірі болып табылады [40].

Зерттеулерге сүйенсек, «толеранттылық» түсінігін қалыптастыру екі ғасыр бойы жүзеге асырылған. Толеранттылық ұғымының туындысына айналған латынша «toleranten» сөзі тұрақтылықты, сыртқы өзгерістерге иммунитетті білдіреді және ұзақ уақыт бойы таза медициналық, биологиялық термин болды. Бірақ бүгінде гуманитарлық, әлеуметтік, табиғи, нақты ғылымдар арасындағы диффузияның жалпы тенденциясымен және тиісінше, тұжырымдамалардың жақындасуымен ол объективті түрде басқа мағынаға ие болып отыр. Алайда оның бастапқы мағынасына ішінара байланысты да болады.

«Кеңестік энциклопедиялық сөздікте» бұл ұғымның көп мағыналы түсіндірмесі келтірілген: «толеранттылық – ағзаның иммунологиялық жағдайы; ағзаның қоршаған орта факторының қолайсыз әсеріне төтеп беру қабілеті; басқалардың пікіріне, сенімдеріне, мінез-құлқына төзімділік» деп ұсынылады [4].

Психологиялық әдебиеттерде «толеранттылық» мазмұны мен оның көрсеткіштері кеңінен талқыланады. «Толеранттылық» ұғымының анықтамасы психология саласындағы бірқатар еңбектерде кездеседі. Олардың барлығының ортақ негізгі бөлігі – толеранттылықты адамның әр түрлі әлемде өмір сүруге және сындарлы әрекет етуге дайындығы мен қабілеті ретінде анықтау» деп талданады.

Л.Ю. Рюмшина бойынша: «толеранттылық адамның тұрақтылығы ретінде қолайсыз факторлар болған кезде ғана көрінеді» дейді. Мысалы, мазасыздыққа төзімділік қауіпті жағдайға эмоционалды жауап беру шегінің жоғарылауымен, ал сыртқы жағынан – шыдамдылықпен, ұстамдылықпен, бейімделу қабілетін төмендетпестен ұзақ уақыт бойы жағымсыз әсерлерге төтеп беру қабілетімен көрінеді. Сонымен қатар, мәселені зерттеудегі қолданыстағы бағыттардың бірі ретінде басқаларға төзімділік арқылы толеранттылықты ашуға сілтеме жасалады [5].

В.А. Петрицкий зерттеулері бойынша: «толеранттылық дегеніміз – бастапқыда мүмкін болатын теріс бағалауға қарамастан, басқа тақырыпқа қатысты субъектінің толеранттылығы; басқа талғамдардың, іс-әрекеттердің, мінез-құлқ стилінің, менікінен өзгеше ойлау тәсілінің және кеңірек басқа мәдениеттің болу құқығын тану; адамгершілік-түсіну эмпатиясына негізделген ішкі саналы төзімділік» делінген [6].

В.А. Лекторский толеранттылықты талдай отырып және оны түсінудің мүмкін жолдарын қарастыра келе: «Толеранттылық – өз тәжірибесін кеңейту және сыни диалог ретінде қазіргі жағдайда жалғыз жемісті деп санайды. Толеранттылық туралы бұл түсінік іс жүзінде әр мәдениет немесе құндылық, танымдық жүйе басқа жүйелік тақырыппен күресуге ғана емес, сонымен қатар басқа жүйенің тәжірибесін ескеруге тырысатындығын, осылайша өзінің жеке басын кеңейтетінін көрсетеді. Толеранттылықты түсіну өте маңызды» дейді [7].

А.Г. Асмолов, Г.У. Солдатованың «толеранттылық» жайлы анықтамалары теңдікті құрметтеу және тану, үстемдік пен зорлық-зомбылықтан бас тарту, адамзат мәдениетінің көп өлшемділігі мен алуан түрлілігін, нормаларын, сенімдерін мойындау, осы әртүрлілікті біртұтас немесе белгілі бір көзқарастың басымдығына жеткізуден бас тарту» ретінде көрінеді. А.Г. Асмоловтың пікірінше, «төзімділік» термині үш қиылысатын мағынаны білдіреді: 1) тұрақты-төзімділік; 2) төзімділік; 3) рұқсат етілген ауытқу [8].

Б.А. Тұрғынбаева әлеуметтік-педагогикалық толеранттылықты дамыту шарттары жүзеге асырылуы қажеттігін айта келе, оған мынадай шарттарды ұсынады:

- оқушыларда ана тіліне деген сүйіспеншілікті ояту арқылы елге, жерге, оның тарихына, мәдениетіне деген жауапкершілік сезімімен қоса бақа мәдениеттерге құрметпен қарау толеранттылықты дамытады;

- оқушылардың мектепте психологиялық, эмоционалды жағымды жағдайда болуы, «ынтымақтаса оқуы», қоршаған адамдардың сезімдері мен көзқарастарын сыйлау да толерантты қарым-қатынасты ынталандырады;

- бастауыш сынып мұғалімдерінің толерантты болуы оқушыларға деген сенім, олардың даралығын тану, шығармашылығын танытуға жағдай жасау оқушылардың толерантты болуына серпін береді;

- қазіргі философия, психология және педагогика ғылымдары тұлғаны қарым-қатынас, әрекет, ортаның әсерімен қалыптасатын тұтас құрылым ретінде таниды. Әсіресе диалогқа аса зор мән беріледі. Диалог субъект-субъектінің өзара байланысының формасы болғандықтан әртүрлі сөйлеушілер арасында өрбиді (сыртқы диалог) немесе бір ғана адамның өзімен іштей сөйлесуі (ішкі диалог) түрінде орын алады деген тұжырымдар жасалады. Диалог-сұхбаттасушының өзіндік тұжырымдамасын тану, түсіну, ынтымақтасу арқылы қабылдау, яғни тең құқықтылыққа жету. Толеранттылық осы сыртқы және ішкі диалогтардың тиімді тоғысуы нәтижесінде дамиды [9]. Ғалым Б.А. Тұрғынбаеваның тұжырымдауы бойынша толеранттылық қарым-қатынасқа негізгілердің бірі – әр адам өзінің алып жүретін позициясын танудан басталатындығын және өзара әрекеттестік екінші жақтың позициясын түсінуді, қабылдауды талап ететіндігін байқаймыз.

Біздің зерттеуімізге жақын келетін М.Н. Шаяхметованың «Болашақ педагогтардың этникалық толеранттылығын қалыптастыру» атты кандидаттық диссертациясында: «...педагог мамандар өзінің кәсіби іс-әрекетінде «басқа», «бөтен», әртекті ортада жұмыс жасауға дайын, басқа мәдениеттің құндылықтарын құрметтеуге қабілетті болуы тиіс. Сол себептен оқу-тәрбие процесінің объектілері мен субъектілерінде толеранттылық қалыптастыру қажеттігі туындайды» дей келе, ғалым «Осыған орай, дайындық процесінде практикалық құрамдас бөлікті күшейту, толеранттылыққа тәрбиелеу процесін ұйымдастырудың әдістемесі мен технологиясы бойынша мәселелерді дайындау мазмұнында көрсету; толеранттылыққа тәрбиелеудің тиімділігін негіздейтін практикалық біліктер жиынтығын қалыптастыруға және қабілеттерді дамытуға бағдар беру; білім алушыларды әртүрлі қызмет түрлеріне (танымдық, түрлендіргіш, зерттеу), ғылыми-зерттеу жұмысына, педагогикалық практикаға енгізу қажет» деп тұжырымдайды [10].

Педагогикалық ғылымда толеранттылықтың жекелеген аспектілері қазақстандық ғалымдардың зерттеулеріне де арқау болды: М.А. Кучерова [11], Ж.Қартбаева [12], П.И. Мамедова [13], Б.А. Тұрғынбаева [9, 186 б.], т.б. толеранттылықты қалыптастырудың жалпы мәселелерін қарастырса, ал жаңа форматта дайындалған (PhD) зерттеулер Ш.Убниязова [13], М.З. Сейдина [14] еңбектерінде толеранттылық және оның тұлғаны кәсіби даярлаудағы маңызын тұжырымдайды.

Бізге зерттеу жұмыстарының нәтижесі көрсеткендей, «толерантты қарым-қатынасты» бірнеше қырынан тануға мүмкіндік туды. (1-суретте)

1-сурет. «Толерантты қарым-қатынас» түсінігінің топтастырылуы

Ғылыми зерттеулер көрсетіп отырғандай, біз 1-суретте толерантты қарым-қатынас» үлгісін бірнеше түсініктер шеңберінде топтастыруға болатындығын алға шығарамыз. Олар:

- **біріншілер:** мысалы, тұлғаға бағытталған, субъективті-субъективті; жеке бағытталған, объектілі-субъективті, тікелей және жанама; өзін-өзі басқаратын, субъективті әрекеттерді игеру деп тұжырымдайды;

- **екіншілер:** қарым-қатынас құрылымында семантикалық кеңістік, эстетикалық және бірлескен қызмет мазмұнының адамгершілік құндылықтары; қарым-қатынас құндылықтары, субъектілердің жеке тәжірибесі; өзектендіру тұлға функциялары делінген;

- **кейбір зерттеушілер:** қатынастар әртүрлі субмәдениеттердің өкілдерімен кездесіп, өзара қарым-қатынас жасау, бұл қарым-қатынастардағы оның барлық қатысушылары үшін (бастауыш сынып оқушылары) жеке өсу көзі болады, негізі білім беру үдерісін диалогтық іс-әрекет ретінде ұйымдастыру көзқарасындағы тәрбиелік әсер ету субъектілері деп көрсетеді.

Зерттеу әдіснамасы. Бастауыш сынып оқушыларының құрдастарына толерантты қарым-қатынасын дамыту үдерісі «тану», «қабылдау», «түсіну» әрекеттерінің жиынтығынан тұрады. Бастауыш сынып оқушыларының құрдастарына толерантты қарым-қатынасын дамытудың әдіснамалық маңызы бірнеше әдіснамалық тұғырлардың қызметін басшылыққа алады. Әдіснамалық тұғырларға: аксиологиялық тұғыр; синергетикалық тұғыр; элеуметтік орта тұғыры; диалогтік тұғырлар негізге алынады.

Бастауыш сынып оқушыларында толерантты қарым-қатынасты дамытуды қамтамасыз етуге өзара әрекеттестіктің құралдары ретінде: *позиция*, *мақсаттар*, *мазмұн*, *әдіс*, *нәтижені* айтамыз. Мысалы, **жалпы позиция:** «Өзара әрекеттестікте мен кімін/ол кім?», яғни өзара әрекеттестіктің жалпы

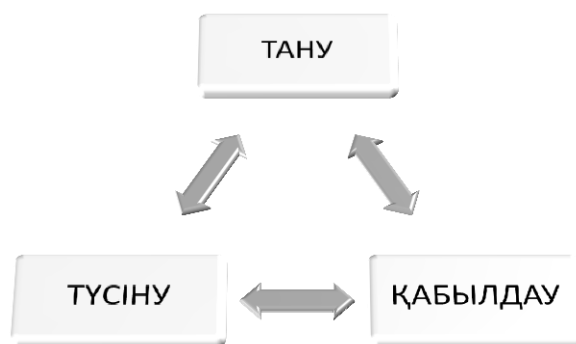
позициясын тану; **ал мақсаттар:** «Бұл қарым-қатынас маған/оған не үшін қажет?», яғни әр оқушының өзін-өзі анықтауы; **мазмұн:** «Өзара әрекеттестіктің мен/ол үшін ережелері қандай?», яғни бұдан мен қандай нәтиже/ол қандай нәтиже алатындығын түсіну; **әдіс:** «Түсінушілікке мен қалай қол жеткіземін/ол қалай қол жеткізеді?», яғни іс-қимылдың ортақ құралдарын қолдануды түсіну; **нәтиже:** «Менде/онда түсінушілік орын алды ма?», яғни екі жақтың да нәтижені терең түсінуі әрі қабылдауы жүзеге асырылады.

Толерантты қарым-қатынасты дамытудың негізгі факторы өзіңнің және басқаның ішкі мазмұнын түсіну деуге болады. Ал мұндағы ішкі мазмұны бастауыш сынып оқушыларында эмоционалдық, интеллектуалдық болып бөлінеді. Бастауыш сынып оқушысындағы эмоционалдық мазмұн – қажеттілігін қанағаттандыруда не керісінше болған жағдайда байқалады. Осы сәтте сыныпастарының немесе құрбыларының өзін түсіне алуы ол туралы көп мағлұмат бере алады. Интеллектуалдық мазмұн – адамның нақты жағдайда өзінің ақпараттық қорын пайдалана алуында байқалады. Бастауыш сынып оқушыларының құрдастарына деген толерантты қарым-қатынасын төзімділік сапасы арқылы дамыту бар. Бұл педагогикалық қарым-қатынастың жаңа негізі болып табылады. «Мұғалім-оқушы», «оқушы-оқушы» өзара әрекеттестіктің төзімділік арқылы дамуы білім алушылардағы толерантты қарым-қатынастың қалыптасуы үшін оңтайлы жағдай туғызады. Бастауыш мектеп үшін толеранттылықты тәрбиелеу мәселесі өзекті. Жас ерекшеліктерінің осы кезеңінде өзара іс-қимыл дами бастайды. Әр түрлі микросоциумдардан шыққан бастауыш сынып оқушылары коммуникативті іс-әрекеттің тәжірибесі мен қалыптаспауының әсерінен өзара әрекеттесу процесінде құрметпен қарау, үйлестіру, сыныптағы қарым-қатынас, ынтымақтастық толеранттылықты тәрбиелеуге ықпалын тигізері анық.

Жеке сыныптағы толерантты білім беру ортасы жалпы мектептің толерантты білім беру жүйесінің негізі гуманизация, интеграция, мәдени сәйкестілік, вариативтілік және икемділік. Толерантты мәдениет көп өлшемді және білім беруді құру кеңістік кем дегенде үш компонентті – дайындықты ескере отырып қажет білім беру мекемесінің әкімшілігі мұғалімдерге, толеранттылық, толеранттылық педагогикасы мектебінің мәдениетіне мұғалімдердің сыртқы және ішкі (толеранттылықтың жалпы деңгейі, этникалық және әлеуметтік толеранттылық, сондай-ақ коммуникативтік толеранттылық басқа адамдармен қарым-қатынаста төзбеушіліктің болмауы сияқты) және қабылдау білім беру ортасының оқушылары толерантты жүйе ретінде.

Бастауыш сыныптағы субъектілердің өзара әрекеттестігіндегі оқушылардың қызығушылықтары, қажеттіліктері, мақсаттарын түсіну үшін олардың ішкі дүниелеріне өзгеріс енгізуді қажет етеді.

Тану – бұл басқа біреуді танушы құндылықтар, ойлаудың басқа логикасы, мінез-құлықтың басқа түрлері. *Қабылдау* – бұл айырмашылықтарға, өзгерістерге оң көзқарас. *Түсіну* – бұл басқа нәрсені іштей көру, өзінің және құрбысының қатынасын көру қабілеті. Біз жоғарыдағы сипаттауларды жүйелей келе, «толерантты қарым-қатынасты дамытудың» функционалдық құрылымын ұсынамыз. (2-суретте)

2-сурет. «Толерантты қарым-қатынасты дамытудың» функционалдық құрылымы

Балаға психологиялық қолдау көрсету қажеттілігі оқу кезеңі және оның жеке басының қалыптасуының барлық кезеңдері айқын көрініс табады, өйткені ол оның дамуына ғана емес, сонымен бірге психикалық денсаулығын сақтауға да ықпал етеді. Мұнда ең маңызды рөл мектеп мұғалімдерінде болады. Балалар ұжымын қалыптастырудың бастапқы кезеңінде мұғалім оқушылар мен мұғалімдер арасындағы қарым-қатынаста эмоционалды жайлылықты қамтамасыз етеді, жанжалсыз қарым-қатынас дағдыларын көрсетеді және оларды оқушыларға үйрету бойынша жұмыс жүргізеді, эмоционалды, сыни ойлауды,

ынтымақтастық, өзін-өзі бақылау қабілеттерін дамытады. Оқушылардың пікірінше, сабырлы, басқаларға мейірімді мұғалім сыныпта психологиялық жайлылық атмосферасын және оқушылардың өзін-өзі тануы мен танымдық белсенділігі үшін барынша жағдай жасайды, осылайша олардың пәнге деген қызығушылығын оятады.

Бастауыш сынып оқушыларының құрдастарына толерантты қарым-қатынасын дамытудың ұғымдық-категориялық аппаратын зерделеуде әдіснамалық тұжырымдамалық негізді ұғымдық аппаратты және оны іс жүзінде қолдану тәсілдерін болжайтындығын алға шығарамыз.

Толерантты қарым-қатынасты дамытудың әдіснамалық базасы, басшылыққа алынатын қағидаттар жүйесінен, іске асыру тәсілдерінен, қағидаттық ұстанымдардан, тұғырлардан, яғни педагогикалық ғылым идеяларының жиынтығынан тұрады. Олар:

- ұғымдық аппарат – педагогикада оқытудың мақсаты, мазмұны, ұйымдастырушылық нысандары, әдістері болып табылатын олардың арасындағы тәсіл мен логикалық байланыстарды сипаттайтын түйінді ұғымдар (субъект, объект, пән, нысандар, құралдар, әдістер және қызмет нәтижесі);

- тұжырымдамалық негіз – тәсілдің негізгі ұғымдары арасындағы маңызды байланыстарды көрсететін бастапқы педагогикалық ережелер (идеялар) жүйесі;

- басқару қағидаттары жүйесі – тәсілге сәйкес ғылыми немесе педагогикалық қызметті жүзеге асыру шарттары;

- қажетті нәтижеге қол жеткізу тәсілдері, орындалатын іс-әрекеттің кезеңдері, кезеңдері, фазалары (іс-қимыл жоспары немесе стратегиясы) болады.

Осылайша, педагогикалық зерттеуде қолданылатын әдіснамалық тұғырлар ғылыми және педагогикалық қызметті зерттеуді, жобалауды және ұйымдастыруды анықтайтын іргелі әдіснамалық ұстанымды білдіреді.

Бастауыш сынып оқушыларының құрбыларына толерантты қарым-қатынасты дамытудың әдіснамалық тұғырлары **аксиологиялық тұғыр; синергетикалық тұғыр; әлеуметтік орта тұғыры; диалогтік тұғырлары** басшылыққа алынды.

Аксиологиялық тұғыр. Аксиологиялық тұғыр толеранттылықты «құндылық-өзіне», «шексіз төзімділік» «төзімділік парадоксы» деп тұжырымдайды. Оның мәні – «шексіз төзімділік» дегенді түсіндіреді. Аксиологиялық тұғыр мәнін теориялық талдау оқушыларда толеранттылықты тәрбиелеуге дайындаудағы бұл тұғыр мыналарды болжайды: дайындықтың мақсатты және мазмұнды аспектісінде адамды әлеуметтік дамудың жоғары мақсаты және өзіндік мақсаты ретінде тануға бағдарлау. Бастауыш сынып оқушыларын гуманистік бағдар мен толеранттылықты жеке маңызды аспаптық құндылық ретінде қалыптастыруға; оқытудың ұйымдастырушылық аспектісінде – адам жетекші құндылық болып табылатын гуманистік құндылық кеңістігінің негізі ретінде педагогикалық үдерісті ұйымдастыру. Бұл тұғыр толерантты қарым-қатынасты дамытуда өзара іс-қимылды жүзеге асыруды көздейді, ол оқушыны сол күйінде қабылдай отырып (оның өзгелерге құқығын тану), онда қалыптасқан құндылық бағдарының құрылымына сүйене отырып, оқушы-оқушы диадасында үнқатысу, ынтымақтастық, бірлесіп құру қағидаттарына негізделеді. Ендеше бізге синергетикалық тұғырды талдау қажеттігі туындайды.

Синергетикалық тұғыр. Синергетика (синергея – бірлесіп әрекеттесу, ынтымақтасу) немесе өзін-өзі дамыту теориясы педагогика үшін эвристикалық мәні бар тұлғаны дамытудың әмбебап үлгілерін іздеуге бағытталған күрделі жүйе болып табылады. Біздің жағдайымызда синергетика бастауыш сынып оқушыларының толерантты қарым-қатынасын дамытуда өзін-өзі дамытатын үрдістердің жүзеге асуының нақты тәсілдеріне көңіл бөледі, үрдістің интерсубъектілік коммуникативті тұрғыда ұйымдастырылуын тірек етеді. Кәсіби білім берудегі синергетика тәуелсіздікті, жеке күштерді, жеке қасиеттер мен оны бастайтын жағдайлардың болуын болжайды.

Әлеуметтік орта тұғыры. Орта көзқарас – қазіргі ғылымдағы жаңа құбылыс, ол ғылыми тұрғыдан «толерантты қарым-қатынасты дамыту процесін (орта арқылы) жанама басқарудың теориясы мен технологиясын» білдіреді. Орта көзқарастың ұсынылған нұсқасында негізгі ұғымдар: «орта», «қатысушылар», «элементтер», «қоршаған орта және өмір салты». Жеке тұлғаға талап етілетін – басқару субъектісін қалыптастыру үшін білім беру ортасын құратын орта қалыптастыру стратегиясын (іс-қимыл жүйесін) түсіндіреді. Қазіргі заман тұрғысынан қоршаған ортаның тәрбиелік әлеуетін жан-жақты талдауға жасалған маңызды әрекеттің бірі. Бұл тұғыр білім беру мекемелері субъектілерінің қызметін тәрбие әдіснамасы, теориясы мен технологиясы деңгейінде түбегейлі өзгертуге, ортаны ұғыну тәжірибесінен оны педагогикалық құрал ретінде қолдануға көшуге және белгілі бір типтегі адамды «құрастырудың» қысқа жолдарын табуға мүмкіндік береді. Алайда, Ю.С. Мануиловтың пікірінше, қоршаған ортаның табиғатын түсіну үшін оның «субстанциялық» негізін ашып, қоршаған ортаны олардың жеке басын қалыптастыра-

тын және дамытатын субъектілердің өміріне әсер ететін элементтердің жиынтығы ретінде көрсету керек [16].

Бастауыш сынып оқушыларының құрдастарына толерантты қарым-қатынасын дамытудың әдіснамалық тұғырларын жоғарыда талдай келе 1-кестеде ұсынамыз.

Кесте 1. Бастауыш сынып оқушыларының толерантты қарым-қатынасын дамытудың әдіснамалық тұғырлары

Тұғырлар	Тұғырлардың сипаттамасы
Аксиологиялық тұғыр	«құндылық-өзіне», «шексіз төзімділік», «төзімділік парадоксы»;
Синергетикалық тұғыр	«өзін-өзі дамыту теориясы»;
Әлеуметтік орта тұғыры	«орта», «қатысушылар», «элементтер», «қоршаған орта және өмір салты»;
Диалогтық тұғыр	«тұлғараралық қарым-қатынас», «коммуникативті төзімділік»;

Диалогтық тұғыр толеранттылықтың маңызды түрін анықтайды. Тұлғааралық толеранттылық – қарым-қатынасты, тұлғааралық қарым-қатынасты және басқа адамдармен, оның ішінде басқалармен» қарым-қатынасты құрудың ерекше тәсілі деуге болады. Диалогтық тұғырда толеранттылық проблемасының зерттеу тұрғысынан, дамыту және оқыту тұрғысынан болсын барлық негізгі аспектілері айқын көрінеді. Толеранттылықты қалыптастыру қажеттілігі жағдайында білім беру қарым-қатынас процесінде диалогтық қатынастардың позициясын нығайтуға бағытталған жеке тұлғаға бағытталған үлгісін беруге жетелейді. Ең бірінші үлгісі топтық қызмет болады. Мұнда құрылымдық-психологиялық тұрғыдан басқалармен қарым-қатынас күрделі екі деңгейлі, яғни қарым-қатынас нысаны ретінде ішкі және сыртқы диалогтар. Осы идеяның негізінде диалогтың анықтамасы кейіннен субъект-субъектілік қатынастардың нысаны қызметін атқарады. Бастауыш сынып оқушылары арасында топтық іс-әрекеттің мақсаты тұлғааралық диалогтық қатынастарды құру. Диалогтық жағдайда шығармашылық тұрғыдан әрекет етуге мүмкіндік алады. Бір-біріне қолдау көрсету және ынтымақтастық-жәрдемдесудің жоғары нысаны ретінде талданады.

Зерттеу нәтижелері. Бастауыш сынып оқушыларының толерантты қарым-қатынасын дамытудың қалыптастыру кезеңі бірнеше мазмұнды қамтиды. Қалыптастыру кезеңінің біріншісі: бастауыш сынып мұғалімдерімен жұмыстар ұйымдастыру.

1. Түсіндіру әдістері. Мұғалім баланың мінез-құлқын түсіндірген кезде, бастапқы ұстаным – баланы тану, оның «өзін-өзі», даралығын құрметтеу, оның мінез-құлқының өзі үшін субъективті, шынайы мағынасы бар екенін түсіну.

2. Мұғалімге баланың ішкі әлемін түсінуге көмектесетін әдістеререкшелігі мен тұтастығы, зерттеушінің сезімдері мен түйсігі негізінде оның тәжірибесінің тереңдігіне ену. Бұл тәсіл бір адамның екінші адамға деген қарым-қатынасын дамыту үдерісімен байланысты, ол толерантты, күрделі қарым-қатынасты, эмпатияны жәнедиалогты білдіреді.

Бастауыш сыныптар үшін сынып сағаттары мен ұжымдық шығармашылық жүйесіадамдарға төзімділікке тәрбиелейтін істер мектептегі өмірге ғана емес, сонымен қатар одан тыс жерлерге де сәтті бейімделуге мүмкіндік береді. «Бастауыш мектеп жасындағы балаларда толеранттылық мәдениетін тәрбиелеу» бағдарламасы 1-4 сыныптарда жүзеге асыруға арналған және толеранттылықты оқытуды қамтамасыз етеді.

Бағдарламаның негізгі мақсаты – балаларда толерантты қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру.

Бағдарламаның міндеттері:

- балаларды толеранттылық рухында тәрбиелеудің маңыздылығын көрсету;
 - үйлесімді түрде біріктіру;
 - құндылықтарды түсінуге әкелетін практикалық іс-әрекет пен қарым-қатынасқа тарту.
- Бағдарламаны іске асыру қорытындысы ретінде күтілетін нәтижелер:
- ұжымда сәтті қарым-қатынас жасайтын бала;
 - төзімсіз қатынастарға қарсы тұрған бала;
 - әлеуметтік бейімделген бала.

Дискуссия. Нәтижелерді талдау. Бастауыш сынып оқушыларының толерантты қарым-қатынасын дамытудағы педагогикалық білім беру жүйесін құруға қойылатын талаптар ретінде вариативтілік, жеке

бағдарлау және дайындықтың икемділігі, дайындықтың ашықтығы қағидалары маңызды болып табылады. Вариативтілік, жеке бағдар және икемділік қағидасы оқушының білім беру бағытын таңдау құқығын және қызығушылықтарына, қажеттіліктеріне, субъектілердің ерекшеліктері мен білім беру ортасына, кәсіби бағдарына, студенттердің дайындық критерийлерінің даму деңгейіне байланысты оны «қайта құру» мүмкіндігін жүзеге асыруды қамтиды. Осыған сәйкес бастауыш сынып мұғалімдеріне толеранттылықты тәрбиелеуге дайындықтың әртүрлі құралдары ұсынылуы керек: таңдау курстары, психологиялық-педагогикалық блок бойынша аймақтық компоненттің пәндері, дайындықтың осы түріне байланысты, ғылыми-зерттеу және шығармашылық қызмет, тәрбие жұмысы, бағыт бойынша орындау үшін тәуелсіз таңдау құқығымен әртүрлі тапсырмалар. Дайындықтың ашықтығы қағидаты дайындыққа қатысушыларды мәдени ортаның әртүрлі субъектілерімен диалогқа, педагогикалық ойлаудың икемділігіне, дивергенттілігіне және сыншылдығына (толерантты педагогтың ойлау қасиеттері) ықпал ететін толеранттылық педагогикасы саласындағы отандық қана емес, халықаралық тәжірибені игеруге, қоғамдағы және өмірдегі әлеуметтік жағдайға даярлаудың барабарлығына, мәдениетаралық педагогикалық құзыреттілікті қалыптастыруға бағыттайды. Бастауыш сынып оқушыларында толеранттылықты тәрбиелеуге дайындауды ұйымдастыру моделін құру кезінде келесі ережелерді ескеру қажет деп санаймыз:

- дайындық процесінде толеранттылық құндылығының (жалпыадамзаттық және педагогикалық), сондай-ақ балаларды толеранттылық рухында тәрбиелеудің маңыздылығын көрсетуді үйлесімді түрде біріктіру, осы құндылықтарды түсінуге әкелетін практикалық іс-әрекет пен қарым-қатынасқа тарту;

- жеке тұлғаның мотивациялық және эмоционалды-еріктік саласына мұқият назар аудару қажет, өйткені жоғарыда аталған құндылықтар студентте белгілі бір жағдайларды қызығушылық пен тәжірибе негізінде қалыптастыру;

- дайындық кезінің құрылымы нақты ойластырылған және алдын-ала құрылған іс-қимыл жүйесі болуы керек, сонымен қатар ол вариантты және инвариантты бөліктерден тұруы мүмкін, ашық болуы керек, сонымен қатар кездейсоқ факторлар мен өзін-өзі жүзеге асыру элементтері мүмкіндік береді.

Қорытынды. Бастауыш сынып оқушыларының толерантты қарым-қатынасын дамыту процесін құруға «Бастауыш мектеп жасындағы балаларда толеранттылық мәдениетін тәрбиелеу» бағдарламасы жүйелі және белсенді көзқарасты оқушылар арасында қажетті дайындық мазмұнын (гностикалық, конструктивті, жобалық, коммуникативті, ұйымдастырушылық, зерттеу, шығармашылық қызмет) игертін және орындайтын операцияларды, әрекеттерді, қызмет түрлерін ұтымды және жүйелі түрде құруға мүмкіндік береді.

Біз сондай-ақ зерттелетін құбылыстың ерекшелігін көрсететін бастауыш сынып оқушыларының толерантты қарым-қатынасын дамытудың әдіснамалық тұғырларын анықтадық. Біз басшылыққа алған әдіснамалық тұғырлар, толеранттылықты тәрбиелеуге дайындық процесінде болашақ мұғалімде толеранттылықты қалыптастыру қажеттілігімен анықталады және осы зерттеудің тұжырымдамалық идеясымен байланысты. Осындай ортада толерантты өзара әрекеттесу тәжірибесін ала отырып, бастауыш сынып оқушысы әлемге толерантты көзқарасты нығайтады, толерантты қарым-қатынас мәдениетін дамытады, осылайша балалардағы толеранттылықты тәрбиелеуге дайындық процесіне саналы түрде жақындайды.

Жоғарыда айтылғандар толеранттылық моральдық категория деп тұжырымдауға мүмкіндік береді, өйткені ол адамның рухани мәдениетінің сапасын құрайтын бірқатар белгілерді ұсынады: өзінің ұлттық мәдениетіне жататындығын түсіну және басқа біреудің мәдениетін түсіну; моральдық таңдауды жүзеге асыру; өзін басқа біреудің орнына қоя білу; жауап беру; мәдениетаралық диалогқа кедергі келтіретін қатаң санаттардан, стереотиптерден және пікірлерден аулақ болуды көздейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. – Астана, 2012, 14-желтоқсан (дата обращения: 03.09.2020).

2 Декларация принципов толерантности Организации Объединенных Наций, утверждена резолюцией 5.61 генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года. URL: <http://www.tolerance.ru/toler-deklaraciya.php> (дата обращения: 03.09.2020).

3 Цепкова И. Толерантность как составляющая культуры Мира // Толерантность, веротерпимость, свободомыслие - основа культуры Мира: Материалы междунар. науч.-практ. конф. – Алматы, 2006. – 194 с.

- 4 Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 2-е изд. – М.: Сов.энцикл., 1983. – 1600 с.
- 5 Рюмина Л.Ю. Библиотека психологии и педагогики толерантности // Вопросы психологии. – 2002. – № 2. – С. 130-131.
- 6 Петрицкий В.А. Толерантность — универсальный этический принцип // Известия СП лесотехнической академии. – СПб., 1993. – С. 139-151.
- 7 Лекторский В.А. О толерантности // Философские науки. – 1997. – № 3, 4. – С. 14-18.
- 8 Асмолов А.Г., Солдатова Г.У. О смыслах понятия «толерантность» // Век толерантности: Науч.-публ. вестн. – 2001. – № 1.
- 9 Тұрғынбаева Б.А. Болашақ мұғалімдердің әлеуетін дамыту: кәсіби шығармашылық жолында. – Алматы: «Полиграфия – сервис К0», 2012. – 316 б.
- 10 Шаяхметова М.Н. Болашақ педагогтердің этникалық толеранттылығын қалыптастыру. 13.00.08. пед.ғыл.канд. ...автореф. – Қарағанды, 2009. – 23 б.
- 11 Кучерова М.А. Понятие толерантности и его содержание в современном культурном контексте // Толерантность в культуре и процессе глобализации. – М., 2010. – С. 34.
- 12 Қартбаева Ж.Ж. Оқушыларда толерантты мінез-құлықты қалыптастырудың педагогикалық-психологиялық негіздері. 13.00.01. пед.ғыл.канд. ...автореф. – Астана, 2008. – 24 б.
- 13 Мамедова П.И. Толерантность — основной принцип мирного сосуществования // Евразия. – 2003. – № 6. – С. 70-75.
- 14 Убнязова Ш. Оқыту үдерісінде интеграция негізіндегі студенттердің толеранттылығын қалыптастыру филос. док. (PhD) ... дис. – Алматы, 2013. – 170 б.
- 15 Moldir Seidina, Irina Karabulatova, Zinaida Polivara, Anastasia Zinchenko. A publicist discourse of the islamic organizations of the central federal district of russia and the issue of tolerance. CENTRAL ASIA AND THE CAUCASUS Journal of Social and Political Studies // -2017. –V.18. Iss.1. – P.109-118.
- 16 Мануїлов Ю.С. Концептуальные основы средового подхода в воспитании // Вестник Университета Российской академии образования. 2003. № 1. – С. 36-68.

References:

- 1 Oratio Praeses Reipublicae Kazakhstan N. A. Nazarbayev ad populum Kazakhstan Consilio "Kazakhstan-2050" nova politica cursus constitutae civitatis. - Astana, 2012, December 14 (accessed: 03.09.2020).
- 2 Nationum Declaratio Principia Tolerantia, approbatum a UNESCO Generalis Conferentiae consilium 5.61 novembris 16, 1995. URL: <http://www.tolerance.ru/toler-deklaraciya.php> (accessed: 03.09.2020).
- 3 Tsepikova I. Tolerantia, sicut pars Culturae Pacis // Tolerantia, tolerantia religiosa, libertas-in basis de aquino: de Materia Internationalis scientific Acta. - practica colloquium-Almaty, 2006. - 194 P.
- 4 Sovetskiy enciklopedicheskiy slovar ' [Soviet Encyclopedia] / ch. ed. A. M. Prokhorov. - 2 ed. - Moscow: Sov. encikl., 1983. - 1600 p.
- 5 Ryumshina L. Yu. Biblioteka psikhologii ego pedagogiki tolerantnosti [Bibliotheca Duis et Paedagogia tolerantiae]. - 2002. - No. 2. - pp. 130-131.
- 6 Petritskiy V. A. toleranttylyk-ambepap etikalyk kagida // Izvestiya SP lesotekhnika akademiya. - SPb., 1993. - B. 139-151
- 7 Lektorskiy v. a. toleranttylykta // Filosofiya gylymdary. – 1997. – № 3, 4. - B. 14-18.
- 8 Asmolov A.G., Soldatova G.U. "toleranttylyk" ugymynyn magynalyk tusinigi // zhaska baylanysty Toleranttylyk: gylm.tr.- k. vestn. – 2001. - №1.
- 9 Turgyynbaeva B.A. bolashak mugalimderdin aleuetin damytu: manyzdy zholda. - Almaty: "Polygraphy-service K0", 2012. - 316 P.
- 10 Shayakhmetova M.N. bolashak mugalimderdin ethnikalyk toleranttylygyn kalyptastru. 13.00.08. cand. ped.gylymdar. ... autoref. - Kagandy, 2009. - 23 p.
- 11 Kucherova M.A. conceptus tolerantia et contentus in hodierna culturae ambitu // Tolerantia in cultura et processus globalizationis. - M., 2010. - P. 34.
- 12 Kartbaeva Zh.Zh. Okushylarda tolerantty minez-kulykty kalyptastrudyn pedagogikalyk-psychologiyalyk negizderi. 13.00.01. ped.gyl.cand. ...autoref. - Astana, 2008. – 24 b.
- 13 Mamedova P.I. Tolerantia — basic principium convictus. – 2003. – № 6. - Pp. 70-75.

14 Ubniyazova Sh. *Okytu uderisinde diam negizindegi studentterdin toleranttylygyn kalypstru filos. doc. (PhD) ... dis. - Almaty, 2013. - 170 b.*

15 Moldir Seidina, Irina Karabulatova, Zinaida Polivara, Anastasia Zinchenko. *Publicist sermone islamica institutis centralis districtus foederalis russia et exitus tolerantia. CENTRAL ASIA ET caucasum Acta civilibus et Politicis Studiis //-2017. –V. 18. Iss.1. - P. 109-118.*

16 Manuilov Yu.S. *Rationis fundamenta environmental adventu in educatione // Vestnik Universiteta Rossiyskoy akademii obrazovaniya. 2003. № 1. - Pp. 36-68.*

МРНТИ 14.07

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-5496.33>

Г.Ф. Арынова¹, Г.И. Уайсова¹

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫСЫ ДАМУЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Аңдатпа

Мақалада бастауыш сынып оқушысы дамуының әлеуметтік-педагогикалық жағдайы қарастырылған. Әр жастың өзіндік психологиялық, физикалық және әлеуметтік даму деңгейі болатыны айтыла келіп, сырты әлеуметтік балалардың ішкі әлеуметтілігін дамытудың басты шарты екені көрсетілген. Бастауыш сынып оқушыларының әлеуметтік интеллектісін дамытуда мектептегі оқу іс-әрекеті жетекші рөл атқаратыны және сол арқылы баланың қоғаммен негізгі қатынастары жүзеге асырылатындығына тоқталған.

Ғалымдардың пікірлеріне сүйене отырып, кез-келген жастың нақты, ерекше және қайталанбайтын әлеуметтік даму жағдайы болатыны және дәл осы жағдай балаларды алға жылжытудың формасы мен жолдарын анықтауға мүмкіндік беретіні айтылған. Сонымен қатар баланың дамуы көбінесе қоршаған орта жағдайларына байланысты болатындықтан, олардың бұл дамуды ынталандыруы немесе керісінше тежеуі мүмкін екені баяндалған.

Түйін сөздер: бастауыш сынып, даму кезеңдері, әлеуметтік-педагогикалық жағдай, оқу іс-әрекеті, интеллектуалды даму деңгейі, оқушы тұлғасы, қарым-қатынас.

Арынова Г.Ф.¹, Уайсова Г.И.¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В статье рассматриваются социально-педагогические условия развития учащихся начальных классов. Каждый возраст имеет свой уровень психологического, физического и социального развития, а также, отмечено, что внешний социальный фактор является основным условием развития внутренней социальности у детей. Школьная деятельность играет ведущую роль в развитии социального интеллекта учащихся начальных классов и, следовательно, в формировании основных взаимоотношений ребенка с обществом.

По мнению ученых, любой возраст имеет свое уникальное и неповторимое условие социального развития. Именно эти условия позволяют определить формы и пути развития детей. Поскольку развитие ребенка часто зависит от условий окружающей среды, эти условия могут как стимулировать развитие, так и тормозить.